

Pomogáts Béla

EGY VERESÉG DIADALA

Személyes jegyzetek Molnár Miklós
könyvének margójára

A hetvenes évek végétől, emlékezetem szerint, minden esztendőben sikerült eljutnom nyugatra, ilyenkor a bőrönd mélyén néhány emigrációs kiadvánnyal gazdagabban tértem haza. Nem egyszer torokszorító izgalommal: vajon elrejtett könyveimet megóvja-e valamilyen véletlen a vámosok buzgalmától. Megesett, hogy minden nálam lévő nyomtatott termék ennek a buzgóságnak az áldozata lett, még az úti olvasmányként magammal vitt hazai folyóirat is. Mindazonáltal könyvespolcaimon szépen sokasodtak a nyugati magyar kiadványok, közöttük az ötvenhatos forradalom történetét feldolgozó kötetek: Borbándi Gyula és Molnár Miklós szerkesztésében megjelent 1966-os tanulmánygyűjtemény, Gosztonyi Péter, Méray Tibor, Bill Lomax és mások művei. Molnár Miklós „Egy vereség diadala” című, 1968-ban Párizsban francia nyelven megjelent munkáját akkor már nem tudtam megszerezni, csupán baráti szíveségből tekinthettem át valamikor egy párizsi éjszakán. Így kétszeres volt az örömöm, amikor már a kommunista rendszer végső megingása idején, 1988-ban, ugyancsak Párizsban, majd az elmúlt esztendőben most már Budapesten magyarul is megjelent. Olyan könyv tért ezzel haza, amely igen nagy szerepet vállalt a magyar forradalom igazi emlékezetének és szellemi örökségének fenntartásában, illetve a nyugat-európai közvélemény tartalmas és hiteles tájékoztatásában.

Szerzője korábban neves publicista, irodalomtörténész és kritikus, Nagy Imre első miniszterelnöksége idején a szellemi és politikai mozgások egyik motorjaként működő Irodalmi Újság szerkesztője. A forradalom leverése után neki is Nyugatra kellett menekülnie, hosszú időn át mint genfi főiskolai tanár tevékenykedett. Több tanulmányt írt a magyar forradalomról, nevezetes összefoglalásában pedig az elsők között adott elmélyültebb elemzést az ötvenhatos események politikai és társadalmi háttéréről, beleértve ebbe a nemzetközi politika eseményeit és mozgását is. Elsősorban a nyugati világban megközelíthető forrásokat használta fel (ezek a szovjet levéltárak remélhető megnyitása következtében nagymértékben bővülni fognak), emellett jól ismerte és kamatoztatta a magyarországi kiadványokat és a Nyugatra menekültek ismereteit.

Munkája során a magyar forradalom és szabadságharc előzményeinek, eseménytörténetének és következményeinek átfogó és részletes leírására, valamint elemzésére törekedett. Számot vetett az események menetét alakító valamennyi politikai erő, így a Nagy Imre körül csoportosuló „revizionisták”, az írók, a

diákmozgalmak, s a fegyveres harcban részt vevő fiatalok és munkások tevékenységével. Egyszersmind vallomást tett a maga egyéni rokonszenvéről és szellemi elkötelezettségéről, mint 1967-es genfi bevezetőjében mondotta: „én magam ragaszkodom bizonyos értékekhez, személyekhez, egy bizonyos irányzathoz, egyszerűen: Nagy Imréhez. Egyébként most is úgy gondolom, hogy az a hangsúly, amellyel felvázolom Nagy Imre irányzatát, jól tükrözi a kor politikai realitásait, mivel Nagy Imre sajátos közvetítő szerepet játszott a szélső pólusok között.”

A könyv szerzője bemutatta a forradalom „pluralisztikus jellegét”, politikai, társadalmi és nemzeti mozgatóerőit s azokat a bizony egymástól igen nagymértékben különböző eszméket és értékrendszereket, amelyek a forradalom résztvevőinek magatartását meghatározták. Ugyanakkor azt is érzékeltetni tudta, hogy a legkülönfélébb eszmék, értékrendek és magatartások akkor: a forradalom és a szabadságharc véres és áldozatos napjaiban, valamiképpen a „nemzeti egység” általánosan elfogadott és vallott ideájának rendelődtek alá. „A függetlenségi harc egy pillanatának nagy illúziója, azé a pillanaté, amikor a nemzeti egység fölébe kerekedik a társadalom tagoltságának” – vont meg az események mérlegét, igaz, kérdőjeles formában, minthogy összefoglalása tíz eszterendővel a forradalom kirobbanása és elbukása után született. A „nemzeti egység” ideálja akkor és ott mégsem volt pusztán illúzió, ellenkezőleg, a forradalom és szabadságharc igen sokak által átélhető és átélt valósága, amely éppen ezért lehet ma is – minden elméleti megfontolás és társadalomtörténeti tapasztalat ellenére – ’56 élő öröksége és üzenete.

Találónak és hitelesnek érzem a magyar forradalom karakterének, történeti előzményeinek és, hogy így mondjam, „lelkiségének” a meghatározását is. Molnár Miklós helyesen állapítja meg azt, hogy ’56 októberének forradalma nem pusztán a szociális elégedetlenség vagy az állami erőszakkal szemben kitörő tömeges tiltakozás műve volt. A magyar ötvenhatról sokan beszéltek úgy, mint a világtörténelem első antikommunista, sőt antitotalitárius felkeléséről. *Az Egy vereség diadala* természetesen elismeri azt, hogy „a budapesti események véget vetettek a XX. kongresszus után romokban heverő sztálini mítosz utolsó maradványainak.” Ennél azonban mélyebbre hatol, midőn felfedezi és kimutatja a kontinuitást az ötvenhatos forradalom és a magyarság korábbi szabadságküzdései között. „A magyar felkelés – állapítja meg – antitotalitárius forradalom volt, közvetlen környezetét a szovjet világ válsága jelentette. De ugyanakkor valamilyen diffúz történelmi tudat hordozója is volt, ama magyar történelmi sorstudaté, amelyben a haladást oly gyakran szakították félbe és vetették vissza. Elfojtott népi törekvések, megtört és megtorpant próbálkozások története a magyar történelem, és ez a sajátossága adja meg az 1956-os felkelés közvetettebb összefüggését.” Ezzel az ötvenhatos forradalmat és szabadságharcot nem pusztán a nemzeti történelem sok évszázados folyamataiban helyezze el, hanem összeköti azzal a történetírói módszerekkel talán nehezebben definiálható mögöttes valósággal, amelyet egy nemzet kollektív tapasztalatai, közös tudata, „lelkisége” jelent. Azzal a rejtettebb folyamattal, amely a nemzeti élet nem gazdaság- és nem politikátörténeti dimenzióiban található.

Mindezt azért tartom fontosnak megemlíteni, mert a magyar forradalom „nagyimrés” krónikásai ma nemegyszer találják szembe magukat azzal a váddal,

hogy halványabbá teszik 1956 nemzeti karakterét. Ezeknek a vádaknak Molnár Miklós munkája is ékes cáfolata.

Molnár Miklós könyve helyesen mutat rá arra, hogy a magyar forradalomnak világtörténelmi jelentősége van. A magyar ötvenhat volt ugyanis az az egyetemes jelentőségű történelmi esemény, amely először rendítette meg a szovjet jellegű kommunista diktatúrát, minden más: a csehszlovák 1968 és a lengyel 1980, végül az 1989-es általános közép- és kelet-európai földindulás csak ezután jelentkezett. A magyar forradalom veresége ezért lehetett végül győzelem. '56-nak ezt a – nemzetközi értelemben is korszakos – jelentőségét a legtalálóbban a kiváló francia társadalomtudós, Raymond Aron rögzítette annak idején (innen ered Molnár Miklós könyvének címe is): „Semmilyen esemény sem rázza meg a szabad világ lelkiismeretét annyira, mint az 1956-os magyar forradalom... A magyar forradalom történelmi tragédia, egy vereség diadala, amely örökké azok közé a ritka események közé fog tartozni, amelyek visszaállítják az ember önmagába vetett hitét és figyelmeztetnek... a végzet értelmére: az igazságra.”

Itt és ma (számomra) mindazonáltal vannak a magyar forradalomnak más hangsúlyos tanulságai is. '56 ugyanis amellet, hogy néhány nap leforgása alatt elsöpörte egy embertelen diktatúra egész rendszerét, kidolgozott egyféle sajátos magyar forradalmi „modellt” (tulajdonképpen ezt a modellt is a „harmadik út” egyfajta változatának lehet tekinteni!), noha nyilvánvaló, hogy ez utóbbit semmiféle tervező tudatosság nem készítette elő. Arra gondolok, és erről beszél Molnár Miklós könyve is, hogy a magyar '56 a politikai demokrácia, a többpárt-rendszerre épülő pluralista politikai élet helyreállítása mellett, szinte „spontán” módon létrehozta a társadalmi autonómiák, a társadalmi öngazgatás kiterjedt rendszerét. Ennek a rendszernek voltak intézményei a különböző forradalmi bizottságok, „bizottmányok” és tanácsok, mindenekelőtt a munkástanácsok (amelyek természetesen abban különböztek a hasonló elnevezéssel fellépő jugoszláviai intézményektől, hogy nemcsak névlegesen, hanem valóságosan is önkormányzati testületek módjára működtek). Molnár Miklós arról ír, hogy „a konszolidáció perspektívája megkövetelte volna a szélesebb alapok gyors lerakását; talán egy új rendszerre lett volna szükség, amely a pártok hatalmát a munkástanácsok hatalmával kombinálja”; majd arról, hogy „Nagy Imre és a régi ellenzékhez tartozó barátai törekvéseinek kétségkívül megfelelt az az elképzelés, hogy a politikai életet az államnak autonóm helyi szervekkel való társítása útján demokratizálják”.

A parlamentáris demokrácia nyugati hagyományának kiegészítése a munkástanácsok intézményes rendszerével valóban forradalmi politikai újítást jelentett volna: előrelépést a társadalom valóságos autonómiája, önkormányzata felé, amely lehetővé tehetné, hogy ez a társadalom ne csupán négyévenként nyilvánítsa ki akaratát és véleményét a kormányzat és a hatalom működése felől, hanem folyamatosan gyakorolja felségjogait. A magyar ötvenhatnak ez a politikai vívmánya kétségtelenül megsemmisült a Kádár János-féle ellenforradalomban, és nem újult fel a kommunista diktatúra összeomlása után sem, midőn az új magyar demokrácia a magyar forradalom örökösének nyilvánította magát. Holott talán érdemes lett volna ismét kísérletet tenni a közvetlen demokrácia '56 őszén létrejött intézményeivel: ezek az intézmények – és különösen a

munkástanácsok – esetleg ellensúlyozhatták volna azt az országos politikai közönyt és kiábrándulást, amely az új politikai elit működése következtében elhatalmasodott. Ötvenhat veresége végül diadallá vált, most már nemcsak erkölcsi, hanem politikai értelemben is; ötvenhat teljes örökségének el- és befogadása azonban továbbra is előttünk álló feladat.